

دین، اخلاق عرضه می‌کند نه علم / موافقان علم دینی بیان واحدی ندارند

خسرو باقری گفت: کسانی که موافق علم دینی هستند بیان واحدی در این زمینه ارائه نمی‌دهند. از این رو با طرح و بیان‌های مختلف زمینه وارد کردن ایراد بسیار است.

خسرو باقری گفت: کسانی که موافق علم دینی هستند بیان واحدی در این زمینه ارائه نمی‌دهند. از این رو با طرح و بیان‌های مختلف زمینه وارد کردن ایراد بسیار است.

به گزارش خبرگزاری مهر، برنامه گستره شریعت با موضوع علم دینی با حضور خسرو باقری استاد دانشگاه تهران، حجت‌الاسلام مسعود آذربایجانی عضو هیئت‌العلمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و محمدعلی مرادی پژوهشگر و نویسنده و با اجرای قاسم پورحسن دانشیار فلسفه دانشگاه علامه طباطبائی ۵ بهمن ماه از شبکه چهار سیما پخش شد.

در ابتدای این برنامه قاسم پورحسن دانشیار فلسفه دانشگاه علامه طباطبائی گفت: در این برنامه دو مسئله اساسی آرای موافقان و رویکردهای استنباطی و اینکه چه مدل‌هایی می‌تواند کارآمد باشد مورد بحث و بررسی اساتید حاضر در میزگرد علم دینی قرار گرفته و در نهایت نتیجه‌گیری خواهد شد.

وی درباره مدل‌های دیدگاه موافقان بیان داشت: اعتقاد برخی از موافقان آن است که علم امروزی را علم سکولار و غربی بیان می‌کنند و این امر خود منجر به تردد حجم انبوهی از عقل بشر منتهی می‌شود که نشان از ضعف و نقصان این نظریه دارد. بنابراین در مرحله نخست با دسته‌بندی و گونه‌شناسی موافقان به تبیین این مهم که آیا در میان موافقان نگاه‌های تند، رادیکالی و اعتدالی وجود دارد یا خیر؟ بحث را ادامه خواهیم داد.

باقری در پاسخ به این مهم که آیا در میان موافقان نگاه‌های تند، رادیکالی و اعتدالی وجود دارد یا خیر؟، ابراز کرد: کسانی که موافق علم دینی هستند بیان واحدی در این زمینه ارائه نمی‌دهند. از این رو با طرح و بیان‌های مختلف زمینه وارد کردن ایراد بسیار است. برای مثال یکی از آن رویکردها آن است که ما می‌توانیم سنت‌های علمی را مبنا قرار دهیم. از نظر بنده یکی از ایرادهای جدی در این رویکرد آن است که مرز خرافه و عقاید صحیح مشخص نمی‌شود زیرا سنت‌های بشری مهم هستند اما در همین سنت‌ها آمیخته‌های خرافاتی نیز فراوان دیده می‌شود.

استاد دانشگاه تهران صرف اعتقاد داشتن به سنت را دلیل بر صحیح بودن آن ندانست و اظهار داشت: روشنگری یکی از ناقضان سنت بود که این عقیده را باطل کرد و سبب شد ضرورت نقد و بررسی سنت‌ها احساس شود، البته این سخن نیز به معنای کنار زدن کامل سنت‌ها نیست. بنابراین ما نباید تنها سنت‌ها را مبنا قرار دهیم، بر همین اساس بنده دیدگاه سنت‌گرایان جوامع بشری را کاملاً رادیکالی نمی‌دانم.

وی در تبیین این مهم که انسان نمی‌تواند ادعای سنت‌گرایی داشته باشد اما تنها برخی از سنت‌ها را قبول کند، گفت: مدعیان سنت‌گرا باید از تمام سنت‌های جوامع بشری تبعیت کنند و از تفکیک کردن سنت‌ها به‌شدت پرهیز داشته باشند. از دیگر اشکالاتی که گاهی به سنت‌گرایان وارد می‌شود این مسئله است که آنان ماهیت علم غربی را به‌طور کامل درک نکرده‌اند و دیگر آنکه آنان کل چهارصد سال وضعیت مدرن در چهار قرن اخیر را نادیده گرفته و آن را کنار می‌گذارند که این خود عدول از سنت‌گرایی است.

باقری ادامه داد: سنت‌گرایان برای عدول از برخی سنت‌ها ابتدا باید خوب و بد بودن آن‌ها را تفکیک کنند نه اینکه همه سنت‌های بشری را به‌طور کامل علم مقدس بدانند.

آذربایجانی درباره علم دینی، اظهار داشت: اگر ما علم دینی را همان مجموعه گزاره‌هایی که در رابطه با یک حوزه خاص که به صورت روشمند فراهم‌شده در نظر بگیریم دینی بودن آن علم را می‌توان به دو وجه تعریف کرد، یک وجه دینی بودن استخراج دین از منابع اصلی آن است و دیگری عرضه کردن گزاره‌ها به دین است.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه ادامه داد: در وجه نخست زمانی که فقه را یک علم دینی بیان می‌کنند، به این منظور است که احکام و گزاره‌های علمی را از متن دین استخراج می‌کنند، اما در وجه دیگر که شامل عرضه کردن گزاره‌ها به دین می‌شود باید به این نکته توجه داشت که گاهی این گزاره‌ها اختصاص به مکاتب فکری دیگر دارد آنان نیز به دین عرضه می‌شوند تا مبدا آن گزاره‌های علمی با مبانی دین تعارض داشته باشند؛ برای مثال اگر ما درباره بیمه به گزاره‌های اسلام مراجعه کنیم حتی یک گزاره هم درباره آن پیدا نخواهیم کرد، اما علما با مراجعه به عقود مفاهیم و گزاره‌های آن را تعریف می‌کنند تا مبدا آن گزاره‌ها با دین اسلام تعارض داشته باشد. بنابراین تفاوت نگاه‌ها موافقان به دو بخش قلمرو موضوعات علم دینی و نوع روش تقسیم می‌شود.

وی در نقد سنت‌گرایان، عنوان کرد: سنت‌گرایان معتقد هستند که می‌توانند علم قدسی داشته باشند با این وجه که نگاه‌های توحیدی و الهی در علوم مختلف اعم از علم طبیعی و غیره مطرح و مورد توجه قرار گیرد و این نگرش مثبتی است که سنت‌گرایان به آن اهتمام دارند. اما نقدی که بر سنت‌گرایان وارد می‌شود همان ناکارآمدی آنان در برخورد روشمند با علم است که نتوانستند در این ده‌ها سال اخیر یک نمونه تولید علم از علم دینی داشته باشند.

پورحسن در ادامه بیان داشت: به عقیده بنده مواجهه سنت‌گرایان با علم، مواجهه رادیکالی و طرد شده است که به‌طور کلی این طرد اگر با خوانش انتقادی همراه باشد اشکالی ندارد، اما اگر سنت‌گرایان بدون فهم دقیق، علم غرب را به‌طور کلی کنار بگذارند این سؤال مطرح می‌شود که آیا آنان به علوم غربی آگاهی دارند یا خیر؟

مرادی گفت: شرط خروج از این دستگاه نیاز به فهم عمیق دارد.

پورحسن با بیان اینکه رویکرد سنت‌گرایان قابل انتقاد است، گفت: امروز ما با دیدگاه‌های مختلف مانند این مهم که علوم یا دینی است، یا غیردینی و یا اینکه همه علوم باید پسوند دینی و اسلامی به خود بگیرند، مواجه هستیم، حال به نظر شما این دیدگاه‌ها ظرفیت دایره‌المعارفی و جامع‌نگرانه به دین را دارند که از درون دین همه این انتظارات فراهم شود یا اینکه نه به‌طور کلی فهم درستی از علم ندارند که علم چه ماهیت و شناختی دارد؟

باقری با بیان اینکه منظور موافقان از علم دینی آن است که علم از متن علوم دینی و از خود دین استخراج و استنباط شود، گفت: از دیدگاه بنده یک اشکال و سؤال بر این ادعا وارد است مبنی بر اینکه آیا متون دینی عهده‌دار آن است که حاوی علوم باشد تا ما با این پیش‌فرض آن را استنباط کنیم؟ بنده تصور نمی‌کنم دین چنین وظیفه‌ای داشته باشد. گاهی برخی اشارات علمی در مبانی دینی به‌قدری مبهم است که نمی‌توان به‌طور کامل آن‌ها را گزاره‌های علمی قلمداد کرد.

استاد دانشگاه تهران ادامه داد: برای مثال قرآن کریم زمانی که می‌خواهد آموزه‌های دینی را ارائه دهد بسیار دقیق و ظریف بیان می‌کند اما در زمینه علمی ما شاهد چنین دقت و ظرافت بیانی در قرآن نیستیم.

آذربایجانی در پاسخ به مطلب قبلی، گفت: گزاره‌های قرآن و یا متن مقدس را به کامانسیس تقلیل و فرو کاهش دادند که دارای اجماع نیست، درحالی‌که می‌تواند به‌عنوان یک فرضیه زمینه‌ساز برای رسیدن به علوم مختلف باشد. از این‌رو ما باید در همه علوم ملاک داشته باشیم.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه اضافه کرد: ما باید هدف دین را از درون خود دین مورد مطالعه قرار دهیم. خداوند می‌فرماید: هیچ تر و خشکی نیست مگر آنکه در کتاب مبین بیان شده باشد؛ آیا این آیه الهی به معنای آن است که این مهم در علم فیزیک و شیمی نیز وجود دارد یا اینکه به قراین آیات دیگر در مقوله هدایت قرار می‌گیرد، بنابراین هدایت محدود بر عبادت نمی‌شود.

وی ادامه داد: با نگاه درون دینی ما خواهیم دانست که دین آمده تا بشر را هدایت کند زیرا در آن دایره هدایت، دین خود توسعه و تزیین دارد. هدف دین خوشبختی انسان‌ها و رسیدن به علم نافع است از این‌رو دین قابلیت تولید علم را دارد.

پورحسن بیان داشت: دین از جهاتی می‌تواند به تولید علم منتهی شود و گاهی نیز به توجیه آن دانش و جهت‌گیری آن ختم می‌شود.

مرادی در پاسخ به این پرسش که آیا شما با رویکرد استنباطی دین موافق و یا مخالف هستید یا خیر؟ گفت: دین پایه‌های اخلاق را عرضه می‌کند نه اینکه به عالم، علم دهد بلکه به عالم تعهد و جهت می‌دهد تا با جهد و تلاش به علم دست پیدا کند.

آذربایجانی ابراز کرد: بخشی از گزاره‌های دین که ناظر بر واقع هستند، یعنی زمانی که ما خداوند و معاد را می‌پذیریم که این گزاره‌ها واقع‌نما هستند درباره انسان و جامعه نیز می‌توان این بحث را مطرح کرد. اما درباره گزاره‌هایی که توصیه‌ای و ارزشی هستند یعنی اموری که به بایدها و نبایدها اختصاص دارند دو نگاه مطرح می‌شود؛ نخست آنکه مبنای ما باید این باشد که از گزاره‌های ارزشی و توصیه‌ای نمی‌توان هست‌ها را استخراج کرد و دیگر آنکه ما بگوییم آن گزاره‌ها قابل‌استخراج هستند.

پورحسن تصریح کرد: ما دو دیدگاه داریم که نخستین آن این است که علم غربی نقصان دارد و ما می‌توانیم آن علم را دریافت کرده تکمیل، تقسیم و تفهیمش کنیم و این امری است که امروز در جامعه ما وجود دارد. دیدگاه دیگر که از آن دفاع می‌شود دیدگاه تأسیسی است که ابهام‌آفرین بوده ولی به نظر می‌آید علم تطمیعی در ایران بیشتر طرفدار داشته باشد. مدل تأسیسی نیز با مدل فرهنگستان علوم اسلامی قم و هم سنت‌گرایان تناسب دارد.

باقری درباره دیدگاه تهذیب و تکمیل گفت: برای مثال زمانی که غرب یک ساختمانی را به‌صورت ناقص می‌سازد و ما ادامه آن را با مصالح خودمان تکمیل می‌کنیم، اشکالی به این سازه وارد می‌شود و آن بی‌توجهی به رابطه ارگانیک است؛ زیرا یک تفکر به‌عنوان یک سیستم اجزایش با یکدیگر ارتباط دارد حال اگر بخشی از آن نقص و با تفکر دیگری تکمیل شود توجه به نسبتان کجا می‌رود؟

مرادی گفت: به نظر بنده مسلمانان در تحول غرب نقش اساسی داشتند زمانی که به کتاب‌های نخست رنسانس مراجعه می‌کنیم؛ بینیم رجوع به مطالب و دانش ابن‌سینا و دیگر دانشمندان مسلمان وجود داشته است.

این پژوهشگر و نویسنده ادامه داد: من از سال ۶۵ همه عمرم را اختصاص دادم که ما چگونه می‌توانیم علمی داشته باشیم که نه مورد تمسخر جهان غرب قرار بگیرد و نه درگیر باشیم. به عقیده اینجانب ما باید به ساختار علوم برگردیم نه اینکه ایجاد جبهه دینی و غیردینی داشته باشیم.

وی اضافه کرد: علما، نخبگان دانشگاهی و غیردانشگاهی باید راه‌حلی پیدا کنند که اوضاع کنونی را سامان دهند.

باقری با بیان اینکه نظریه‌های علوم انسانی همه دارای پسوند و قید هستند که گاهی مخفی و آشکار می‌شوند، گفت: علم دینی نیز در فضای علمی باید از همان جنس و با قید خاص در اقلیم باشد، اما همان‌طور که مباحث نشان می‌دهد بدفهمی‌های فراوانی در این مسئله دیده می‌شود که ممکن است ناشی از علم و یا دین باشد.

استاد دانشگاه تهران ادامه داد: اگر ما بخواهیم دین را دائرةالمعارف بدانیم مشکل‌ساز شده و ایدئولوژیک می‌شود اما اگر علم صحیح در نظر گرفته نشود که چه ساختاری در آن نقش بازی می‌کند یا اگر روش‌های تجربی آن را جدی بگیریم این‌ها به نتیجه نخواهد رسید اما راهی است که باید انجام شود اما راهی باریک و حساس که نیاز به مراقبت و دقت دارد.

آذربایجانی اظهار داشت: به نظر بنده مدلی را که ما می‌توانیم تبعیت کنیم مدل چهار لایه‌ای یا چهارمرحله‌ای با عنوان فلسفه مضاف، مواجهه با علم جدید، ایجاد سازه‌های علمی جدید و مفاهیمی و آخرین لایه پژوهش روشمند است.

پورحسن در پایان خاطرنشان کرد: ما در این باب قائل بر امکان و ضرورت هستیم اما به نظر می‌آید تلاش ما اندک اما هراسمان فراوان است. ما این ترس را داریم که بدون فهم دقیق ماهیت علم امری را که ممکن است از ماهیت علم دور باشد تحت عنوان علم دینی و همین‌طور از عدم فهم علم دقیق دین بیان کنیم.